ISSN: 2663-9033 (Online) | ISSN: 2616-6224 (Print)

Journal of Language Studies

Contents available at: http://jls.tu.edu.iq

Correlation, Collocation and Signification in Kurdish Language

Dr. Sabah Musa Ali *
University of Krkik, College of Education for Humanities
E-mail: sabahmosa330@gmail.com

Keywords:

Synergistic

Complementary

Semantics

Symbol

Pragmatics

Abstract: This paper deals with tagged (The synergistic, complementary and coding in the indication of the Kurdish language); two parts or two important chapters and two basic language connotation and trading science Pragmatism in language. One of them correlation deals with the meaning of a word or term for a word or other term and it means the partnership with one word to another, which is inherent to it, according to the place and nature of social relations and the inherited customs and traditions, how to form an accompaniment between those two words and similarities. The difference and cross-comparison with the topics of inclusion and all with each other are within semantics. As for the second chapter, we refer to the subject of symbol and coding in language and its economic feasibility and intellectual on the language of the individual and what are the opinions and trends about the symbol in the connotation of the Kurdish language. It is almost the language of the times in living languages, especially developed languages and advanced on others. The subject of the symbol is one of the important topics that occupies a large area in linguistics and what is there is no doubt that since the ancient man used the symbol in various fields. We conclude the search with a table of common symbols between the languages of the world and the results of the most important things that we have come to this search with a list of sources that were used in writing this research.

Article Info

Article history:
Received:16-12-2020

Accepted: 17-1-2021

Available online

* **Corresponding Author:** Dr. Sabah Musa Ali, **E-Mail**: sabahmosa330@gmail.com
Tell: +9647702185050. **Affiliation:** University of Krkik – Iraq

الترافقية والتزامنية ودلالة الاشارة في اللغة الكوردية

أ.م.د. صباح موسى علي
جامعة كركوك / كلية التربية للعلوم الإنسانية/ قسم اللغة الكردية

الكلمات الدالة: - **التزامنية** **الترافقية** **علم الدلالة** **الترميز** **التداولية** **معلومات البحث** **تاريخ البحث:** *الاستلام: 16-12-2020* *القبول :17 -1-2021* *التوفر على النت*	**الخلاصة:** يتناول هذا البحث الموسوم (التلازمية و الترافقية والترميز في دلالة اللغة الكردية) قسمين او بابين مهمين واساسين في دلالة اللغة وعلم التداول (البراغماتية) في اللغة ، احدهما يتناول التلازمية ومعناه تلازم معنى كلمة او مصطلح لكلمة او مصطلح اخر والترافقية وتعني مرافقة كلمة لأخرى تكون ملازمة له حسب مكان وطبيعة العلاقات الاجتماعية والعادات والتقاليد الموروثة وكيفية تكوين الترافق فيما بين تلك الكلمتين واوجه التشابه والفرق ومقارنة الترافقية مع مواضيع الاشتمال والكل مع البعض وهما ضمن علم الدلالة. أما في الباب الثاني فنعرج على موضوع الرمز والترميز في اللغة وجدواها الاقتصادي والفكري على لغة الفرد وما هي الآراء والتوجهات حول الرمز في دلالة اللغة الكوردية وهي تكاد ان تكون لغة العصر لدى اللغات الحية وعلى الخصوص اللغات المتطورة والمتقدمة على غيرها. وتعتبر موضوع الرمز من المواضيع المهمة والتي تشغل مساحة واسعة في علم اللغة ومما لا شك ان الانسان منذ القديم استعمل الرمز وفي شتى المجالات . ونختم البحث بجدول للرموز المشتركة بين لغات العالم ونتائج اهم ما وصلنا اليه في هذا البحث مع قائمة بالمصادر التي استعنت لها في كتابة هذا البحث.

Journal of Language Studies. Vol. 4, No. 3, Spring 2021. Pages (212-227)

پابەندو هاوڕییەتی وسیمانتیکی سیمبول لە زمانی کوردیدا

پ.ی.د. سەباح موسا عەلی
سەرۆکی بەشی زمانی کوردی /زانکۆی کەرکوك
ئەندامی دەستەی نووسەرانی گۆڤاری زانکۆی کەرکوك

پابەندو هاورێیەتی لە واتاسازی کوردی و سیمانتیکی سیمبۆل لە زماندا

پێشەکی:

لەم باسەدا ڕۆشنایی دەخرێتە سەر بابەتێکی زۆر گرنگ وپر بایەخ کە کەم لە توێژەر و زمانناسان ئاوریان لێ داوەتە و لە بابەتی پراگماتیك و سیمانتیك ئاماژەیان بۆ کردووە ە باسیان کردووە، ئەویش بابەتی پابەندو هاورێیەتی لە بواری واتاسازی و پراگماتێکی زمانی کوردی وسیمانتیکی سیمبۆل و رۆلی لە ژیان و زمان و کارێگەری بە سەر ئاخێوەرانی زمانی کوردی,

پابەند وهاورێیەتی لە زاراوەی ژیان واتایەکی هەیە و چەمك و پێناسەی خۆی هەیە و لە زماندا وبە تایبەتی لە لیڤل و ئاستی پراگماتیك واتا و پێناسەی خۆی هەیە ، بۆیە سەیر نییە کە وتراوە زمانی کوردی بە وشەو واتای وشەکانی دەوڵەمەندەو ئەمەش هێچ دەمارگیری تێدا نییە ، بەلکۆ زمانەکە تایبەتمەندی خۆی هەیەوزمانەکە وای کردووە کە لە واتا و دەلالەتی یەکەکانی زماندا زۆر قوول ببێتەوە.

لەم باسە ، ئاور لە پابەندو هاوڕییەتی و واتای رەمزو سیمبول لە زمانی کوردیدا دەدەینەوە.

چەمك و پێناسە:

سادەترین پێناسە بۆ زمان بەم شێوەیە کراوە ،کە ژمارەیەك لە سیستمی دەنگەو کۆمەڵانی خەڵك بۆ گۆزارشت لە پێویستییەکانی ژیانی رۆژانە وراپەراندن و جێبەجی کردنی کاروبار بە شیوەیەکی ڕێکوپێك،واتا زمان ((پەیوەستێکی زیتدووی بایۆلۆژی و دەروونییە تاك بە دەوربەری دەبەستێتەوە و هەستی ئاسۆدەیی و دڵنیایی دەروونی و کۆمەڵایەتی پێدەبەخشێت لە پەیوەندی تایبەتی و گشتی و گوزارشت لە توانای ئاسۆیی لە بوندا))(فلسفة اللغة:یوسف الحاج:1970).

گەر رۆشنایی بخرێتە سەر ئەو پێناسەیە بۆمان ڕوون دەبێتەوە ،کە زۆر لە زمانەوانەکان پییان وایە زمان بریتییە لە سیستمێکی هەمە نیشانە کە ئاماژە بە بیروباوەڕکان دەدات.

لە بارەی زاروەی (پابەند و هاورێیەتی) ، پابەند واتا پەیوەست و گریدانی دوو کەرەستەوە بە یەکەوەوهەماهەنگ و هۆگر بن و هاورییەتی لە زمانی کوردی لە پێشگری (هاو) واتا هاونزیکی و بەیەکەوە گرێدان و ئەم پێشگرە دەچێتە سەر زۆر وشەی کوردی و وشەوواتای تازە رۆنان دەکات (هاوری)

واتا دوو كەس هاوبەش بن لە رێگایەك،(هاوسەر) واتا هاوبەشن لە ژیندا وبەم شێوەیە.
لە ڕووی زمان و واتاوە مەبەست لە زارەوەی (پابەند و هاوڕێیەتی) گونجاندن و نزێك بوونەوەی و رێكخستنی دوو كەرەستە ، كە لەیك نزیك بن یان جۆرە گونجاندنێك لە نێوانیان هەبێت و نزیك بونەوە وپەیوەندییەكی توندوتۆڵ لە نێوان ئەو دوو كەرەستە ببێت، بە نموونە هاورییەتی نێوان وشەی (فێرخواز) و زانكۆ ، تەماشا دەكرێت شوێنی قوتابی و خوێندكار زانكۆیە لە رووی زانست و خوێندن و فێركردندا، بۆیە پابەند و هاورییەتی لە نێوان ئەو دوو وشەیە دەبینرێت.
سیمانتیكی سیمبول (رەمز) بابەتێكە دەچێتە خانەی واتاسازی و پەیوەندییەكی باشی لە گەل پابەند و هاورییەتی هەی كە پاشان ئاماژەی بۆ دەكرێت,
ناونیشانی باسەكە:
ناونیشانی ئەم باسە لە سەر دیری(پابەندوهاورییەتی لە واتاسازی كوردی و سیماتیكی سیمبول لە زماندا) كە بابەتێكی شیكاری وەسفییە و ڕۆشنایی دەخاتە سەر دوو بابەتی سیمانتیكی (پابەندو هاورییەتی) و (سیمانتیكی سیمبول) كە دوو بابەتی هەنووكەیی واتایە.
سنووری باسەكە:
باسەكە شێكاری وەسفییە و رۆشنایی دەخاتە سەر بابەتی پابەندو هاوڕێیەتی و سومبول لە زمانی كوردی بە گشتی و بواری واتاسازی و پراگماتیك بە شێوەیەكی تایبەتی .
بەشی یەكەم : پابەندو هاورییەتی(الاقتران والترافقیة).

تەوەری یەكەم: چەمك و پێناسەی پابندو هاوڕێیەتی

هەردوو زاراوەی پابەند وهاورییەتی پێكوە بەستراون و واتایان لە یەكەوە نزیكە ، بەڵام جیاوازییەكی كەم لە نێوانیان بەدی دەكرێت.
زمانناس (بیرزگ -1934) زۆر بایەخ و گرنگی بە بابەتی پابەندو پەیوەندی نێوان كەرەستەكانی زمان داوە بۆ نیشاندان و روون بوونەوەی ئەو پەیوەندییە پتەو و بە هێزەی تاو بەشەكانی ئاخاوتن و رستەو ئەنجا دەرخستنی لە ئاستی واتا و پراگماتیكی نێو زماندا.
(بیرزگی) زمانناسی ئەڵمانی زۆر گرنگی و بایەخ دەداتە پەیوەندی پابەندی(العلاقات التلائمیه)نێوان پێكهاتەكانی زمان ،وەك پێوەندی نێوان (گەستن و دان)،(وەڕین و سەگ)،(ماش و برنج و قژ)،(خوێندكار و زانكۆ). ئەو زانایە ئاماژە بۆ پەیوەندی پابەندی لە بابەتی وشەی (كورسی) دەكات .

أ-(كورسی) منداڵەكە جوانە.
ب-(پ-(كورسی)یەكە جۆری تەختەیە.
پ-پارتی كریكارانی بەریتانیا(12كورسی) لە ئەنجومەن بەركەوت.
ت-ئازاد (كورسییەكی) لە زانكۆ بەركەوت.

) پابەندی) تەنیا بەستنەوەو گرێدانی بیرۆکەکان نییە، بەڵکۆ جۆرە پەیوەندییەکی مەعریفیو دەروونی و کەڵچەری پێکەوە گرێیەیان دەداتو لە رستەی (أ) مەبەست کورسی دانیشتنی مندال بوو ،واتا کورسی دانیشتن، نەك کورسی حەسانەوە و کورسی باخچەو کورسی لەرینەوەو... لە ڕستەی (ب) حۆری کورسییەکەم بۆ پیشان دەدات لە چی کەرەستە ومـاددەیەك دروست کراوە ، لە ئاسن،پلاستیك، ئەلەمنیۆم، شووشە، لە وەڵامدا دەڵێت (تەختە.(
لە ڕستەی(پ) مەبەست نەك کورسی دانیشتن ، بەلکۆ ئەندامیتی لە پەرلەمان ، وەك چۆن دەڵێین (پارتی کریکاران 12 کورسی لە ئەنجومەنی پیران دەست کەوت)، واتا 12 ئەندام و نوێنەری لەو ئەنحومەنە هەیە ،کە سەر بە پارتی کریکارانن.
لە ڕستەی (ت) بۆمان روون دەبێتەوە ،کە ئازاد فێرخوازەو لە زانکۆ ناوی دەرچووە و بووەتە فێرخوازر زانکۆ، ((لەم چوار رستەیە ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە (کورسی) پەیوەندییەکی پابەندی تۆکمەو پتەوی لە گەل ئەو بابەتانە هەیە))ز(دوسەباح موسا عەلی:54:2009).
(پابەندی) زۆر بوار و لایەنی جۆراوجۆر دەگرێتەوەو (بیرزگ) زماننـاس داکۆکی لە بیرۆکەکانی خۆی دەکات ورایدەگەیەنێت ،کە پەیوەندی نێوان ماش و برنج و قژ هەیە،کەچی ناڵێین (دەرگایەکی سوور دیوارێکی سوور)،ئەم سێ لایەنی لە بابەتی ڕەنگکان وەك کەرەستەیەکی پابەندی و هاوریيەتلی دەستنیشان کردووە(أ.پالمەر:82:1986).
(پابەندو هاوريیەتی) واتا رێکخستن و گونجاندن لە نێوان فۆرم و کەرەستەکانی زمان و پەیوەندی تەاوی بە لایەنی دەروونی و مەعریفی و رۆشنبیری و شارستانییەتەوە هەیە، دەکرێت دوو فۆرم لە یەك خانەی هاوریيەتی دابنرێت، بە وێنە کە دەوترێت

تەوەری دووەم:

پابەندو هاوڕێیەتی لە ئاستی واتاسازی و پراگماتیکدا:
پابەند و هاوڕێیەتی جۆرە رێکخستن وگونجاندنێکە ، کە ئاخێوەرانی کۆمەڵگا لە سەری کۆکن ÷ هەر چۆن لە بابەتەکانی تری زمان بە هەمان شێوە ، رێکەوتن دەبینرێت، هەر هاوریێتییك ، رێکەوتنی لە سەرە ، گشتییەکان ئەو هێچ گۆمانی تێدانییە ، بەڵام لە سنوورری کۆمەڵگایەك ئەوا بە هەمان ریچکە جۆرە تایبەتمەندی بەدێ دەکرێت، وەك ئەوەی گشتییە(فێرخواز و زانکۆ)،(چاو و سەوز) و(کەڵبە و شێر)(سروشت و جوانی) '(مێزو نووسین)..هتد.
بەشێك لە بابەتی پابەندو هاوریيەتی لە سنووری کۆمەڵگایەك یان شارێك یان ناوچەیەکی داخراو ، بە وێنە لە زمانی کوردی (زمان و لووس)،(دەست و رەنگی رەش)،(دڵ لە گەڵ گەورە، ڕەق، نەرم،پاك).
((هاوریيەتی واتا پەیوەندی ئاسایی بە یەکەوو هاتنی وشەیەك لە گەڵ هەندێ وشەی تری ناو رستەیەکدا، لە سەر بنەمای رێکەوتن،پەیوەندی

هاورییەتی نێوان وشەکانی زمان وهەندێ وشە هەن رادەی بەکارهێنانیان بەرزەو هەندێکی تریان نزمە، لێرەدا کەرەسەی بە دەسەڵات بە تەواوی زاڵە بە سەر کەرەسە بێدەسەڵاتەکەدا، لە هەر شوینێك بێت ئەوا بە دوای خۆیدا رایدەکێشێت، ئەم راکێشانەش پێی دەڵێن (کۆتی هاورییەتی))(د.عبدالواحد موشیر دزەیی:2010:124)، بۆ نموونە:

پیاوەکە(شیر، ئاو،چا،شەربەت،......)دەخواتەوە.

پیاوەکە(نان،سێو،گوشت، ماسی،.....) دەخوات(لاینز:1968:40).

تەماشای هەردوو رستەی سەرەوە دەکرێت ،تێبینی ئەوە هەیە ،کە لە رستەی یەکەم پەیوەندیی تۆندوتۆڵ لە نێوان وشەکان(شیر،چا،شەربەت و وشەی خواردنەوە هەیە لە بەر ئەوەی ئەو وشانە بۆ خواردنەوەن، کە چی لە رستەی دووەم وشەکان(سێو،گۆشت ،ماسی) پەیوەندی هاورییەتییان لە کەڵ وشەی دەخوات هەیە، گریمان وشەکانی رستەی یەکەم لە گەڵ وشەی (دەخوات) رێك بخرێت ، دەبینرێت لەنگی ونارێکی دروست دەبێت ، کە ئەمەش دەچێتە خانەی (جیاوازی)، واتا نەگونجاندنی دوو کەرەستەی جیاواز، هاورییەتی لە نێوان گەستن ودان هەیە بەڵام هاورییەتی لە نێوان گەستن و لووت یان چاو نییە،جیاوازییە،راستە جیاوازی پەیوەستە بە بیرۆکەی نەرێ(نەفی) وەك دژواتا ،کە ئەو وشانەن کە یەکتر داناپۆشن.

مەبەست لە واتای تێکەڵی یان هاورییەتی(collective Meaning)ئەو ((واتایەیە کە وشە پەیدا دەکات لە ئەنجامی پەیوەندی کردنی لە گەڵ وشەی تردا کە لە بەرانبەری یان گەڵی دێت لە باری تایبەتیدا))(بێخاڵ عبدالله سعید:1989:19).

(جوان) و(قۆز) هاوواتان ،بەڵام بە پێی ئەو واتانەی لە پاشیانەوە دێت جیا دەکرێنەوە، بەم شێوەیە:

کور +پیاو______ قۆز

کچ +ژن+گوڵ +جل ________ جوان

وشەی(میاواندن، وەڕین ،حیلاندن) لە رووی گەیاندنی مەبەستەوە ، کە دەنگی گیانلەبەر دەگەیەنێت ، هاوواتان، بەڵام هەر یەکێکیان بە پێی ئەو وشانەی لە دوایانەوە دێت ،لە رستەدا یان لە دەستەواژەدا ،(میاوان)تەنیا لە گەڵ پشیلە هاورێیە، (وەڕین) تەنیا لە گەڵ (سەگ) هاورێیە، (حیلاندن) تەنیا لە گەڵ (ئەسپ) هاورییە.

ئەم هاورێیەتییە بنچینەیەکی زانستییانەی نییە ،بەڵکو سەرهەڵدانی پەیوەندی بە چەند بارێکی رەوشت وباری کۆمەڵایەتییەوە هەیە.

کروس) دەربارەی پێناسەی هاورییەتی دەڵێت((هەفالینی دیتە وەسفکردنا ب هاتنازنجیرەیەکا یەکین فەرهەنگی ل دوفئیك))(سلیمان هشیار محمد:2016:38).

ڤێرسی زماناس دەربارەی هاورییەتی دەڵێت ((بەکارهێنانی دوو وشە یان یەکەی زمانی فەرهەنگی جودا،کە هەردووکیان پابەندن بەیەکەوە))(احمد مختار عمر:1982:74).

واتای پابەندو هاورییەتی واتا هاورییەتی لە گەڵ وشەکانی تری زماندا دروست ببێت ، لە نێوان دوو وشەو یەکێکیان ئەوەی تر بە لای خۆیدا دەبات

، ((بــۆ نمــوونە وشـــەی (کــاڵ) لە ئەنجــامی بەکارهــاتنی زۆر لە گەڵ وشەکانی(رەنگ،چاو،چا) ئەوا هاوڕتییەکیان پەیدا کردووە:

ــــــــ چـــاو
کـــــــاڵ ـــــــــــ رەنگ
ـــــــــــ چـــــا

بە دوا هاتنی وشە لە سنووری رستە بە پێی سیستمێکی دیاریکراو پێی دەگوترێت هاوڕییەتی(د.محمد علی الخولی :1991:46).
وشە لە ئەنجامی بە یەکەوە هاتنی زۆرەو دووبارەبوونەوەی واتایەك پەیدا دەکات و پێی دەڵێن (واتای هاوڕییەتی) ، ئەم جۆرە واتایەپەیوەندییەکی شوێنی ئاسۆییە لە ئەنجامی هاوبەشی کردنی وشەیەك لە کەڵ چەند وشەیەکی تری پەیدا دەکات (لیچ::1974:20).
بە وێنە، یەکێك لە واتاکانی شەو تاریکییە ،سەریرای لایەنی رەنگی رەش و هاڤدژی رۆژ،وشەی تاریکی هەمیشە لە گەڵ شەودا دین،ئەم واتایەی وشە بە هۆی هەلسوکەوت و هاتنی لە گەڵ وشەی تردا پەیدا دەکات (محمد معروف:1991:161)و لە سەر بنەمای پەیوەندی وشەیی کار دەکات (احمد مختار احمد:1982:42)، بۆ نموونە هەردوو وشەی (چاك و باش) لە هاوواتادا لە یەك دەچن ، بەڵام لە واتای هاورییەتیدا لە یەکتری حیان، وەك:
10بەیانیت باش
-2یەیانیت چاك
لێرەدا دەبینین رستەی دووەم نائاسایی واتای دروست کردووە ، چونکە بەکار نایەت ، (بەیانی) هاورییەتی پتەوی لە گەڵ (باش)زیاترەو نەك(چاك)(عبدالواحد مشیر دزەیی:2007.4)، ئەم حۆرە واتایە لە سنووری فرێز و رستەدا هەستی پێ دەکرێت و بنچینەیەکی زانستییانەی هەیە (رێخاڵ عبدالله سعید:1989:19)،چونکە دوورە لە دابونەریت و رەوشتی کۆمەڵایەتی و باری دەروونی کەس، جا ئەگەر ئەم هاوریێەتییە بەزێندرا ئەوا ئاساییە واتا دێنیتە بەرهەم،کە زۆر جار لرۆژنامەکان لە سەر دێرەکاندا بەکاری دێننبۆ ئەوەی زیاتر خوێنەر بۆ لای خۆیان راکیشن و هەستییان دەرۆژینن ، یۆ ئەم مەبەستە گوێگر ئەرکێکی زۆری دەکەوێتە سەر تا لە مەبەست بگات ەدەبێت لە رێگای پراگماتیکەوە لێکدانەوە بۆ بکرێت ، ئەمەش دەبێتە کێشە بۆ خوێنەرەکان کە یەك ئاستی رۆشنبیرییان نییە تا بە تەواەی تێی بگەن (عبدالواحد موشیر دزەیی:2007:4).

تەوەری سێیەم:

بەراورد لە نێوان پابەندوهاورێیەتی و(داپۆشین وبەش لە گشت:
-1 هایپۆنیم(داپۆشین-گرتنەوە-الاقتران)Hyponymy :
داپۆشین یان گرتنەوە گرنگرین پەیوەندیی واتاسازی رۆنانییە و بریتییە لەو پەیوەندییەی لە نێوان دوو وشەدا هەیە کە واتای یەکێکیان ئەوەندە فراوان بێت واتای وشەکەی تر بگرێتەوە ،((داپۆشین لە سەرێکەوە نزیکە لە

هاوواتا ، چونكه وشه گشتييەكه دەتوانێت شوێنی وشه تايبەتييەكه بگرێتەوه وەك باڵنده (كۆتر،بولبول،تاوس،..))جا كاتێك دەڵێين:
تاوسێكم هەيه = باڵندەيەكم هەيه (د.عبدالواحد موشير دزەيی:2010:113).
له بابەتی گرتنەوه و داپۆشين زاراوەيك هەيه پێی دەوترێت زاراوەی گشتی (داپۆشەر cover word-و چەند زاراوەيەكی تايبەتی هەيه، كه پێی دەوترێت(subordinate) ، زاراوه تايبەتييەكانپۆلێك دروست دەكەن لەناو زاراوه گشتييەكان (احمد مختار عمر: 1982:66)وەك: گوڵ(ميخەك، داليا،نيرگز،وەنەوشه،...)ئەم وشانه بەشێكن له گوڵ و وشەكانی تريش ئەندام و بەشێكن له گوڵ.
مێوەيەكی جوانم كڕی ،ئەمه ئەوه ناگەيەنێ كه سێو، هەرمێ، ترێ ،كێويم كڕيوه ،بەڵام كاتێك بڵێين:سێوم كڕێ واتای ئەوەيه مێوەم كڕێ‌ئەنجا وشەی (سێو،ترێ، هەرمێ..) بەشێكن له وشه سەرەكی و گشتييەكه كه مێوەيه.
زاناكان پێيان وايه كه داپۆشين واتا سەرخان (هايچۆنيم(Hyponymy) كه مەبەست زاراوه گشتی و سەرەكييەكەيەو ژێر خان(أ (Hypernymyواتا زاراوه تايبەتی و خوارەوەی سەرەكييەكه،به وێنه دەوترێت:
سەرخان وشەی رووەك و ژێر خان (گوڵ و درەخت و گيا) ، له هەمان كاتدا هەر يەكێك له وشه ژێرخانەكان وشەی ژێر خانتری خوارەوه هەيه كه پێی دەوترێت تاكسۆنيم واتا ژێرخانی ژێرخان، به وێنه كه وشەی درەخت ژێر خانی رووەكه ، كەچی درەختەكەش ژێرخانی خۆی هەيه و وەك: درەختی بەرهەم دار و درەختی بێ بەر ، يان له گيانلەبەر ژێر خانەكەی (مرۆڤ، ئاژەڵ ، ميروو)،كەچی ئاژەليش تاكسۆنيمی هەيه وەك (باڵنده،خشۆك،ئاوی،شيردەر)،هەر يەكێك لەمانەش ژێرخانی خۆی هەيه: باڵنده = كۆتر،قەله رەش، چۆلەگه،...(احمد مختار عمر:1982:100).
به وێنه دەڵێين وشەی (سەگ) يان وشەی (بەرخ) ، كه دوو گيانلەبەری هەمان جۆرن كه شيردەرن، هەمان شت بۆ ئاژەڵی ديكه ،وەك (بەراز) و(مالۆس) و وشەی(ئەسپ) بۆ نێری ئاژەڵەكەو هەردوو وشەی (ماپين و ئێستر) بۆ مێی ئەسپ، ((وشەی (سەگ)به گشتييه بۆ ئاژەڵێكی شيردەری كەڵبەداری ماڵی گۆشت خۆر، كەچی(گەماڵه بۆر) بۆ نێر و (دەڵه) بۆ مێی سەگ ،وەك له خوارەوه روونه))(ف.ر.پالمەر:1986:120

سەگ مەڕ

1 1

1 1 1 1 1 1

سەگ گەماڵه بۆر دەڵه مەڕ بەرخ بەران

ئێمە دەتوانین لە پری گەماڵە بۆر بڵێین سەگی نێر بەڵام ئەمەش وامان لێدەکات ،تووشی کێشە بین ، لەبەر ئەوەی لە هەندێ زمان نێر و مێ نییە،

داپۆشین سوودی هەیە بۆ ڕەنگدانەوەی میشکی مرۆڤ چونکە هەوڵ دەدات شتی دەوربەر کۆبکاتەوە ، لە بەر ئەوە داپەشین یان هایچۆنیم چۆلینکردن دەداتە مرۆڤ لە شانەی گەورەوە بۆ بچووک لە داپۆشیندا دەبێت لە بچووکەوە بۆ گەورە بێت.
داپۆشین وهایپۆنیم جیاوازی لە گەڵ پابەندو هاورییەتی هەیە ، لە پابەند وهاورییەتی دوو زاراوە یان وشە ، پەیوەندی هاورییەتی لە نێوانیان هەیە ،وەکوو قوتابی و زانکۆ، بەڵام لە هایپۆنیم، سەرخان ە ژێر خان دوو بەشی پێکەوە گرێدراون و خاوەنیەك ڕەگوریشەو بنەماڵەن.
)هایپۆنیم بریتییە لە پەیوەندییەکی واتایی زنجیرە هەرەمی ، کە لە نێوان دوو وشەدا دروست دەبێت، بەوەی واتای یەکێکیان واتای لەوی تردا هەیە))(د.عبدالله عزیز محمد بابان:2005:11)،((داپۆشین تێیدا وشەیەك /وشەی گشتی/ دەبێ و چەند وشەیەکی تر لە رووی واتاوە دادەپۆشی – گوڵ ،دالیا، نەسرین ،مێخەك، هێرۆ))(هیمداد حۆسین بکر و صباح رشید قادر:2009:47).

2- بەش لە گشتPart-whole relation
بەش لە گشت ئەو پەیوەندییە نەپچراوەی نێوان دوو وشە لە ڕەگ وریشەو بنەچە زۆر نزیکن ، وەك پەیوەندی دەست بە جەستەوە یان پەیوەندی پەنجەکان بە دەستەوە، دەست جۆرێك نییە لە جەستە یان پەنجە لە جۆری دەست نییە،بەڵام بەشێکە لە جەستە،بەڵام پرسیارەکە لەوەدایە بەش بەشێکە لە گشت یان گشت بەشێکە لە بەش، لە وەڵامدا راوبۆچوونی جیاواز هەیە، یان دەوترێت دەسك و دەرگا ،دەسك بەشێکە لە دەرگا ،دەرگاش بەشێکە لە خانۆ، ناتوانین بڵێین ،دەسك بەشیکە لە خانۆ، لەبەر ئەوە دەکرێ بڵێین دەرگاکە بێ دەسکە یان خانووەکە بێ دەرگایە بەڵام خانۆ بی دەسك ،نابێت ،کەواتا پەیوەندییەك لە نێوان دەسك و دەرگا و دەرگا و خانۆ هەیە ، نەك دەسك و دەرگا(احمد مختار عمر:1982:101).
جیاوازی بەش لە گشت و داپۆشین ئەوەیە دەست بەشێکە لە جەستە ، کەچی لە هایپۆنیم پەیوولە بوشێك نییە لە کوتر یان لە میروو، یان دەسك و دەرگا بەشن لە یەکتری کەچی لە گرتنەوە بەشی یەکتر نین.
جیاوازی نێوان هایپۆنیم و بەش لە گشت لەوەدایە ،لە داپۆشین و گرتنەوە ،دوو یەکە یان دوو وشەی زمان ئەوەی یەکەم جۆرێکە لە یەکەی دووەم وەك:
کەیپا جۆرێکە لە ماشین و ئۆتۆمۆبیل
نێرگز جۆرێکە لە گوڵ
کۆتر جۆرێکە لە باڵندە

بەڵام بەش و گشــت جـۆری یەکتـر نـین بەڵام بەشــەکە بەشـێکە لە یەکە گشـتییەکە،وەك:
سـتێرن بەشـێکە لە ئۆتۆمۆبیل نەك جرۆێك بێت
گەڵا بەشـێکە لە گوڵە نێرگز
پەڕ بەشـێکە لە کۆتر نەك جۆر
واتا (کەییـا و نێرگـز و کـۆتر) دەبـنە جۆرێـك لە (ئۆتۆمۆبیـل و گـۆڵ و باڵنـدە) وبەمجـۆرە (سـتێرن و گەڵا و پەڕ) دەبـنە بەشـێك لە (ئۆتۆمۆبیـل و نێرگـز و کۆتر(

بەشـی دووەم: سـومبول
تەوەری یەکەم: چەمك و پێناسـەی سـومبول
دوو پیاو لە بازاری جەنجاڵی ناو شار سـەرقاڵی گفتۆگۆ و دەمەتەقی بوون و هاتنە سـەر باسـکردنی کێشـەی پاســی نـاو شــارو هـاتە گـوێی یەکێکیـان بەوەی تـــــری دەووت کەی کـــــاتی ئەوە مـــــاوە هاوڵاتیـــــان بە (کۆسـتەروکەییا)هاتۆچۆ بکەن و ئێسـتاکە دەڵیین لە وڵاتان میترۆومیترۆ پاس وشـتی تر لەوە پێشـکەوتوونر بەکاردەهێنن، کەچی لای خۆمان هەر ئەوەی پێش چڵ سـالە و هاوڕییەکەی وەڵامی دایەوەو ووتـی ، لە هەنـدێك نـاوچە پێی دەڵین (نیرینی) یان (ریـم) وزۆری تـر، ئەم زاراوانە لە بـواری ماشــینی گواسـتنەوە سـەرنجی راکێشا و بووە هەوێنی ئەم باسـە.
لێرە باسـی هەردوو وشـەی(سومبول ، هێما) دێتە پێشـەوە ، سـومبول واتا (رەمز) لە زمانی عەرەبی و(هێما) واتـا (اشـارە) ، ئەم دوو وشــەیە نەك لە بواری زماندا بوکار دێت، بەلکو لە بواری ئەدەب و زمانی رۆژانەی خەلکی و لە نێو لاپەرەی کتێب و رۆژنامەو گۆڤارەکان بوونەتە وشـەی ئاسایی، ئەوەی جێی سـەرنجە زۆر لە رۆشـنبیرو تەنانەت زمانەوانەکان جیاوازی لە نێوان ئەو دوو وشـەیە ناکەن.
ســەبارەت بە پێناســەی زاراوەی (ســومبول) پێناســەی زۆری بــۆ کــراوەو زۆربەی یەك واتا و پێناسـە دەدەنە دەسـتەوەو،

سـیمبول دیاردەیەکی زمانەوانییە و جیگێرە و لە بـابەت و بوارەکـانی زمانـدا دەردەکەوێــت چــی لە بــواری شــیعرو ئەدەبیــات و چــی لە بەرهەمە هونەرییەکان و تویس هۆزیك ((شیعرێك نییە کە تۆزێك رەمزی تێدا نەبێت و بوونی لە واقیعەوە وەردەگرێت و دەگاتە توانای تێگەیشـتن،دیارە لەو کـاتەدا واقیــع و بــارۆدوخ تێــپەر دەکــات و زیــاتر رونتــرو جــوانتر دەبێت))(د.محمـد معروف::2007).
لە بارەی پێناسـەی (سـومبول-رەمز) زۆر پێناســەی جۆراوجـۆری بـۆ کـراوەو هەندێکیان لە خاڵێکی هـاوبەش یەك دەگـرنەوە وهەنـدێکی کەمـی تریـان جیاوازن،یەکێـك لەو پێناســانە دەڵێـت ((ســومبول هــۆیەکە بــۆ ناســاندنی شــتومەك بەڵـگەیەکە بـۆ پشــت راسـتکردنەوەی شــتێك کە رێکەوتنـی لە سـەرە))(د. دەروون عبدالرحمن سالح:33:2012).
فەرهەنگی ئۆکسـفوردبەم شـێوەیە پێناســەی دەکـات ((ســومبول بـریتییە لەوەی شـتێك لە جێی شـتێکی تر بێت یان بەرجەسـتە بکات یان دەلالەتـی

له سـه‌ر بكـات يـان ويكچـوونێ به رێكه‌وتـن و ره‌زامه‌نـدی له سـه‌ر هه‌بێت.((د.ده‌ررن عبدالرحمن سالْح:2012:33).

)سـزمبول)((هـۆيه‌كه بـۆ ناسـاندنی شـتومه‌ك و به‌ڵـگه‌يه‌كه بـۆ پشـت راسـتكردنه‌وه‌ی شـتێك كه ڕێكه‌وتنـی له سـه‌ره))(د.ده‌ررن عبـدالرحمن سالح:33:2012).

فه‌رهه‌نگی (ئۆكسفورد) به‌م شـێوه‌يه پێناسـه‌ی سـومبول ده‌كـات((بريتييه له‌وه‌ی شـتێك له جێـی شـتێكی تـر بێـت يـان به‌رجه‌سـته‌ی بكـات يـان ده‌لاله‌تی له سه‌ر بكات يان وێكچوونێ به رێكه‌وتن و ره‌زامه‌ندی له سـه‌ر هه‌بێت))(د.ده‌روون عبدالله سالح:34:2012).

سۆسير ده‌ڵێت((نيشانه‌ی سومبول نيشانه‌يه‌كی ره‌مه‌كی نييه په‌يوه‌ست بێـت به دانـانه‌وه‌، به‌ڵكـو له سـه‌ر بنه‌ماپه‌يوه‌نـدی سروشـتی نێـوان نـاو و ناولێنراو.))(د.احمد مختار احمد:62:1986).

زمانناس (لۆريگۆ) پێی وايه وشه‌ی سومبول وشه‌يه‌كی پر به پيسـت نيـيه چونكه پاش سۆسير بووه باو ،كه ده‌بێت جياوازی بكرێـت له نێـوان ئامـاژه و سومبول ،سومبول په‌يوه‌سته به ئاماژه و كاره‌كه ڕه‌مه‌كی نييه ،به‌لكو ڕوون و ئاشكرايه و رێكه‌وتنی له سه‌ره، وه‌ك نيشانه‌ی سووری بواری رێگـاو بـان ،كه واتای وه‌ستان دێت،ورێكه‌وتنی له سه‌ره))(لۆريگۆ:341:1986).

لۆريگۆ ده‌پرسێت ئايا وشه‌كه ئاماژه‌يه يا سومبوله ،كومـان نيـيه ئامـاژه‌يه و روون و ئاشكرايه و پێمان ده‌ڵێت كه سه‌رجه‌م خه‌لك كۆكن له سه‌ريدا.

زماننـاس (وبيسـته‌ر)ده‌ڵێت ((هه‌مـوو كه‌ره‌سـته‌يه‌ك كه گۆزارشـت له كۆمه‌ڵێك به‌هاوماناو واتا بكات ده‌بێته سومبول ، له‌وانه‌شـه لای هه‌نـدێكی تر يان ميلله‌تێكی تر بابه‌تێكی تر بێت،كۆتر سومبوله و گۆزارشت له ئاشتی و پاكو خاوينی ده‌كات ،له بواری جه‌نگ و شـه‌ردا سـومبولی ئاشـتييه و له بوارێكی تر سومبولی خاوينی و پاكيزه‌ييه.

ته‌وه‌ری دووه‌م: ڕا وديدی جياواز

زۆربه‌ی زمانناسان وای بۆ ده‌چن ،كه سومبول زۆر جياوازه له گه‌ل نيشـانه و ئاماژه‌و هێما،ده‌ڵين،(سـومبول)ئاماژه بـۆ چه‌مـك و بيـرو بۆچـوون ده‌كـات، ده‌توانين به ئاسانی لێی بگه‌ين و ناولێنراو به ئاسـاتی ئاماژه‌ی بـۆ ده‌كرێـت به وێـنه (ئـاڵا يـا ره‌نـگ) له سـه‌ر رێگـايه‌ك بچه‌قينرێـت ،ئه‌وا نيشـانه‌ی ئاسته‌نگێك يان كێشه‌يه‌ك له سه‌ر ئه‌و رێگايه هه‌يه،به تايبه‌تی گه‌ر ئـاڵاكه سوور بێت،به‌لام هه‌مان ئالا له سه‌ر باره‌گای باڵه‌خانه‌يه‌ك يان ده‌زگـايه‌كی وڵاتـی خـاوه‌ن سـه‌روه‌ری و شـه‌كاوه بێـت ، ئه‌وا نـاولێنراوه‌كه زۆر ئـاڵوز و قـورس ده‌بێـت...چونكه لێـره‌دا هه‌ڵگـری ئايـدۆلۆژييه‌ت و سـه‌روه‌ری يـان ده‌لاله‌تـی سياسـی وڵات ده‌كـات، يه‌كه‌م ئـالا ئامـاژه بـوو بـۆ ترسـناكی و كێشه‌، دووه‌م سومبول و ره‌مزه بۆ شكومه‌ندی و سه‌روه‌ری وڵاته‌كه.

سومبول وه‌ك كه‌ره‌سته‌يه‌كی زمان ،به‌هاكه‌ی نيشان دراوه‌و بۆ زۆر بابه‌ت و بـوار به‌كارده‌هێنرێـت، يه‌كێـك له لێكـدانه‌وه‌كان په‌يوه‌سـته به هۆكـاری

دەروونی و ئەوەش لە یاد ناکرێت ، هۆکاری سیاسی و جوگرافی و ئابوری و کۆمەڵایەتی رۆڵی بەرپاویان هەیە و بە تایبەتی هۆکارە دەروونییەکان وکارێگەری ڕاستەوخۆی لە سەر درەست بوون وپەیدابوونی رێکەوتنی سومبولی و لەوانەش زاراوەی (خاچ)کە بۆ کریستیان و فەلە وغەیرە فەلە،یەك هێماو واتای هەیە و لە یەكێكەوبۆ یەكێكی تر ناگۆرێت و كۆمەڵانی خەڵك لەسەری كۆكن،وەك گڵۆپی سوور لە ترافیك لایتدا ئاماژەیە بۆ وەستان ، لە شوێن و چێگاو کاتی تر ئاماژەیە بۆ واتایەکی تر، لە سەر دەرگای ستۆدیۆی پەخشی tv واتا پەخشی راستەوخۆی بابەت ە هەواڵە، یان لە دەرگای هۆڵی بەرپرس واتای كۆبونەوەی داخراوەو لە بابەتی ئەڤین و خوشەویستی گوڵی سوور واتای دڵسوزی و وەفاداری و خوشەویستییە.هەڵکردنی ئالای =سوور لە سەر ماشینی سەربازی واتای ترسناك و جەنگ و مەترسییە.

تەوەری سێیەم:سومبول وەك كەرەستەی ئابوری و ماڵداری و ئیكۆنۆمی

مرۆڤ لە گشت کات و سەردەم و رۆژگاریکدا لە هەوڵ و خەمی ئەوەدایە ، کە دەست بە کۆمەڵێك شت وەك وزە و توانا بگرێت وبۆی بكرێت بالانسی وزە رابگرێت وبەردەوام خۆی لە گەل هەموو بارۆدۆخێكی نوێدا رێك بخات تا رێگا بگرێت لە بە فێرۆدانی وزە و نەهیلێت بە خۆرایی بروات،بۆیە ماڵداری و ئابوریکردن لە زمان سەرجەم ئاستەكانی زمان دەگرێتەوە.

لە هەندێك بەکارهێنانی زمان ، بابەتی ئابوری و ماڵداری کری زۆر پیویست و گرنگە، بەشێك لەم بوارە زمانەوانییە وەكوو(شاری هەولێر ..پایتەختی هەریمی کوردستانە)،ماڵداری لەم ڕستەیە دەکرێت و دەوترێت(پایتەخت)،پ)رۆفیسۆر (بی.ماڵلبرگ(Bertil Malmberg

کە سەر بە قوتالخانەی فەرەنسییە لە بارەی کورت لریّ وناڵداری دەڵێت((لە کاتی درکاندنی دەنگە زمانییەکان قسەکەر هەوڵ دەدات بۆ دەستەبەرکردنی بەرزترین ئاستی گوزارشتکردن لە بەرانبەر کەمترین وزە، هەر بەم هۆیە قسەکەر هەول ً دەدات لە کاتی پێکەوە بەستنی دەنگێك بە دەنگێکی ترەوە دوور دەکەوێتەوە لە جوولە دەربراوەکان ، کە دەتوانرێت دەستیّ لیّ هەڵبگیرێت بۆ بەدەسهێنانی دەنگی ویستراولە کاتی بە دوایەك هاتنی دوو دەنگ وەك یەك، بە وێنە لە گۆزارشتکردنی ئیکۆنۆمی کردن دەکرێت،لە وزە بە دەستهەڵگرتن لە یەکێك لە دەنگەکان ، خەڵکی سوریا کە دەچن بۆ (دیمەشق)ی پایتەختی سوریا، دەڵین دەچم بۆ شام ، لێرەدا سومبولە بۆ پایتەختی وڵاتێك ، لە کۆن وشەی (شام) ئاماژەی بۆ چوار وڵات دەکرد ، کە سوریا و ئەردەن و لوبنان و فەلەستین بوو، (شام) لە زمانی عەرەبی واتا ناوچەی سەوزایە و بە پیت و خۆش.

لای خۆمان ژمارەیەك ناوی ماشین و ئۆتۆمۆبیل وەك سومبول بەکاردێت ،)وەنەوشە، مەرزییە، ئۆباما،....)لە زمانی عەرەبیش زۆر وشە و زاراوە وەك سومبول بەکاردێت ،(سەورە-شۆرش) ، لە هەلچوونی ئاژەڵی (گا –سور) هاتوەە، کە واتای شۆرش دژ بە سیستم و رژیمی سیاسی وڵات.

تەوەری چوارەم:بواری سومبول لە ئاستی واتاسازی و پراگماتیك

زاراوەی سومبول چەمکێکی فراوانی چالاکە،بوارو مەودای بەکارهێنانی زۆر فراوانە،بە پێی رۆژگارو سەردەم و پێشکەوتن و گوشەسەندنژیان و زمانیش بەشێکی نەپچراوی ئەو پێشکەوتن و گەشەسەندنەیە، ئایین و مەزهەب ە ئایدیا و ئایدۆلۆژییەت بە پێی دابونەریت و هەڵسوکەوت و باری کۆمەڵایەتی، رۆڵی هەیە بە بواری گەشەسەندن و نەشونماکردنی سومبول، لو گۆران و جێگۆرکییە،(پاس ،کۆستەر،پۆلۆنی،..)لە ساڵانی پێشوو بۆ گوزارشت بوو لە هۆیەکانی گواستنەوە،پێشکەوتن وگەشەسەندن لە سومبول شان بەشانی بوو،ئەمرۆ ئەو ماشینانە کەم بونەتەوەو شتی نوێ هاتۆتە ناو مەیدانەکە،سومبولی تازەش لە گەڵیا پەیدا بووە،(کەییا،فارە،جیم سی و زۆری تر.

لە لایەنی کۆمەڵایەتی ، رشە وزاراوە رۆڵی لە کاروباری ژیانی رۆژانە هەیە،کە دەوترێت(ئەحە ژنانی)گوزارشت لە کەسێکی زۆر حەز لە ناو ژنان بکات،(چلێس بۆ رژشتی و رەزیلی)،(چاو چنۆك)بۆ بواری تەماح و حەسوودی ،(خولە پیزە) بۆ ئازایەتی و(حەمە قەدۆ یان حەمە ئاغای کۆیە) بۆ دەوڵەمەندی و دەست رۆیی وزۆری تر.

لە بابەتی رامیاری و دبلۆماتی ،زۆر سومبول لە گەل رۆژگارەکە هاتۆتە مەیدان کە دەربرینی ناوی لایەن و رێکخراو دەکات و هەمان کاتیش دەبنە ئەکرۆنیم بۆ ئەو دەزگایە، بە وێنە سومبولی (پەکەکە)ئاماژەیە بۆ رێکخراوی پارتی کریکارانی کوردستان و هەمان شت بۆ پژاك و هەدەپە و یەدەپەوpuk و, pdkو رێکخراوە جیهانییەکان وەك (یونسیف ، یۆنسکۆ، ئۆپیك،داعش،cNNوNRTوUN وCIAوئەلیزیە وکرملن و کۆشکی سپی و مەککە و حۆسین و قوم و نەجەفو تا دوایە.(

بابەتی ئابۆری و دارای شبە هەمان شێوە ، سومبول چووەتە ئەو بوارانەش ،وەك،

(چاوبرسی، حاتەم تائی،زگ رەش ،بازاری رەش ،دەست رەش،سپی کردنەوی دراو...).

وشەی (دراو – نقد) نرخی شتۆمەکە، لە راستیدا نرخ نییە وەك دەزانین بەڵکو گوزارشت لە نرخ دەکات، کۆمەڵگا هێناویەتە بەرهەم،بۆ کەرەستەیەك،پێویستی ژیان ،بەرهەم، ...،لە روانگەی واتا و پراگماتێکەوە درا ناوەکەو دەلالەتە و ئاماژەیە و شتومەك مەدلوول و ناولێنراو و ئامازەبۆ کراوە.دراوەکە بۆتە سومبولی نرخ و بۆ کەرەستەیەکی بەرانبەر بە سومیول ، بۆیە سومبول ئەو دەربڕێن و رێکەوتنەیە کە کۆمەڵگاو مرۆڤایەتی هێناویەتە ئاراوەو جۆرە رێکەوتنێکی لە سەرە،هەرچەندە دراو وشەیەکی کۆنی یۆنانییە و هاتۆتە ناو زمانی کوردی.

سیمبول پانتایەکی فراوان لە بابەتی پراگماتیك داگیر دەکات و لقوپۆپی هاویشتۆتە ناو گشت بوارەکان،بە نموونە کە دەوترێت (بەکری مەم وزین)ئاماژەیە بۆ کەسێك کە ببێتە ئەوەی دوو کەس یان دوو خوشەویست لە یەك بکات ،(گیسکەکەی هەیاس)(مامە خەمە)(دارە سووتاوەکە)(ئەمنە سوورەکە)(قەڵاومینارە)(کەوا شۆرەکان)(گەڵا بەسەرەکان) زۆری تر کە هەمووی بابەتی پراگماتیکن و دەچنە خانەی سومبولە(د،سەباح موسا عەلی:59:2009).

بابەتی دەروونی و ئازایەتی و چاونەترسی و کۆمەڵایەتی ، بە هەمان رێچکە ،رۆڵی خۆی بینێوە و ئاماژەی راستەوخۆی بۆ ئەم بابەتانە کراوە ، بە وێنە (جولەکە،مێردە زمە ،خێو،خدر زندە...هتد.

چەند زاراوەیەکی بواری سیمبول لە واتاسازی و پراگماتیکدا:

بواری گیانلەبەر:

کۆتر:سومبولە بۆ ئاشتی و دڵپاکی و ئاسودەیی
کونە پەیوو:سومبولە بۆ شۆمی و ناڕەحەتی و ماڵوێرانی
تیتر واسك:مەلیکی دەنگ ناسکە کە بەسەر شارێك تێپەر بێت دەڵێن ماڵوێرانی بە دواییەوە
رێوی: بێتە سەر رێگا واتا چاگەو باشە چاوەروانت دەبێت
سەگ: وەڕینی سەگ ئاماژەیەکی باش نییە
بارخستنی مریشك: نیشانەی هاتنی مێوانە
بواری رەنگەکان:
سپی:ئاشتی و پاکی
سوور: ترسناکی و مەترسی
سەوز:بوژانەوەو تازە کردنەوە
زەرد:کۆتا تەمەن و پاییز و بەسەرچوون
رەش:خەم و خەفەت و کەسەر
ئەرخەوانی:گەشبینی و خۆشی

ناو ناوی شارو ناوچە:
مامە ریشە: کوردایەتی و ئازایەتی
ئومەری خاوەر:قوربانیدان
ڤینوس:خوشەویستی
پەیکەری نیۆیۆرك:مافی مرۆڤ
تەرازوو:دادوەری
نوگرە سەلمان: ئەنفال و ئەشکەنجەدان
ئەلیزیە:مەڵبەندی بریار لە فەرەنسا
کرملن: = = روسیا

بەردە قارەمان:ئازایەتی و نەبەردی

سلێمانی: خەڵمەت و قوربانی و شاری رۆشنبیری

فاتیکان:مەرجەعی مەسیحییەکان وهەمان شت بۆ ئەزهرو قوم و نەجەف

دووپەنجە: سەرکەوتن

جوولەکە: رەزیلی

// ئەنجـــــــــــــــــــــــــــــــــام//

پاش هەوڵ و تەقەللایەکی زۆر گەیشتینە ئەم خاڵانەی خوارەوە:

1- هەردوو بابەتی پابەندو هاورییەتی و سومبول دوو بابەتی زمانەوانین و بەشێکن لە زانستی زمان و رۆڵی کارێگەرو بەرچاویان لە ناو زماندا هەیەو ئەرکی رێزمانی خۆیان هەیە.

2- پابەندو هاورییەتی لە هەندێ بارۆدۆخ و ژینگەدا دەچنە ئاستی واتایی وپراگماتیکی,

3- هەردد بابەتەکە بابەتی سەردەمیانەو رۆژانەن و لە سەرجەم بوارەکانی ژیان و رۆژنامەگەری و دبلۆماتی وسیاسەت بەکاردێن.

4- هەردوو بابەتەکە بە پێی ژیان و باری کۆمەڵایەتی و ژینگەو دابونەریتی زمانی هەر میللەتێك لە گەڵ میللەتێکی تر جودا و جیاوازە.

5- لە هەموو ئان و ساتێکی ئاخاوتن وگفتوگۆ هەردوو بابەتە حازر بەدەستن ولە هەموو جێگاو شوێنێك ئامادەن.

6- رۆڵی تەواو و باڵایان هەیە لە پێشخستن و گەشەکردنی واتاکانی زمان و جێگۆرکی بە هەندێك واتای یەکەکان.

7- سیمبول بەشێکە لە پێشکەوتنی زمان و ئابوریکردن لە زماندا و کەڵك وەرگرتن لە کات ە بە هەدەردانی وزە ە تەقەللا لە زماندا

8- پابەندو هاورییەتی سەرەرای زۆر گەشەی بە زمان داوە و لە هەمان کاتیشدا بەشێکە لە ئەکتیف کردنی میشك و زیادکردن و فراوان کردنی زانیارییەکانی میشك و گەشەش بە زمان دەدات.

سەرچاوەکـــــــــــــــــان:

أ- سەرچاوەکان بە زمانی کوردی:

1-دەروون عبدالرحمن سالح،ئیکۆنۆمی لە ئاستەکانی زمانی کوردیدا،چاپی یەکەم،چایخانەی سەیید هاشم،هەولێر،2016

2-عبدالواحید موشیر دزەیی،رەهەندی دەروونی ،چاپی یەکەم ،هەولێر،2007.

3- = = = ،واتاسازی وشەورستە،چاپی یەکەم،چاپخانەی رۆژهەڵات،هەولێر،2010.ز.

4-سەباح موسا عەلی،رەنگدانەوەی چەند لایەنێکی واتاسازی لە رۆژنامەنووس کوردیدا،چاپی یەکەم،چاپخانەی ئاراس،هەولێر،2009.

5- -مستەفا محمد کریم زەنگەنە،رەنگ لە زمانی کوردیدا،چاپی یەکەم،هەولێر،2007.

6- مستەفا غفورفردیناند دۆ سۆسیر،نووسینی جاناتان کالر،هەولێر،2011

7- -محمد معروف فتاح،زمانەوانی،دار الحکمە،بەغدا،1991.

ب- سەرچاوەکان بە زمانی عەرەبی:

8- -احمد مختار عمر،علم الدلالە،دار العروبە،الکویت،1982.

9- -جۆن لاینز،علم الدلالە،ترجمەد.مجید الماشطە،جامعە البصرە،البصرە،1986.

10- -ج.لیچ،علم الدلالە ،بیروت،لبنان،1974.

11- عبدالهادی عبدالرحمن،لعبە الترمیز،بیروت،لبنان،2008.

-12 ف،ر،پلمەر،علم الدلاله،ترجمه،د.صبری ابراهیمالسید،القاهره،1986.
13- مصطفى غلمان،فی اللسانیات العامة،بیروت، لبنان،2010.
14- محمد علی الخولی،علم الدلاله والتطبیق،دارالفلاح،عمان،الاردن،2010.
15- نورالهدی لوشن،علم الدلاله والتطبیق،الاسکندریه،مصر،2006.
16- یوسف الحاج،فلسفة اللغة،بیروت،لبنان،1970.
ج- سەرچاوە بە زمانی ئینگلیزی:
-Devereuv,fantasty and symbol,London,1977- 17
چ- نامەی ماستەر و دۆکتۆرا:
18-بیخال عبدالله سعید،واتاسازی وشە،ماستەرنامە،کۆلێژی ئاداب،زانکۆی سەلاحەددین،هەولێر،1989.
19- عبدالله عزیز محمد بابان،هایپۆنیم و هەندێ پەیوەندیی واتایی لە زمانی کوردیدا،نامەی دوکتۆرا،کۆلیژی زمان،زانکۆی سەلاحەددین،هەولێر،2005.
20- سلێمان هشیار محەمەد،پەیوەندی بەش و گشت د زمانا کوردیدا،ماستەر نامە،کۆلیژا پەروەردەی بنەڕەت،زانکۆی دهۆك،دهۆك،2019..
ت_ گۆڤار و رۆژنامە:
21- هیمداد حۆسین بەکر و سەباح رشید قادر،هەندێ لایەنی زمامەوانی و رەخنەی ئەدەبی، گۆڤاری زانکۆی کۆیە،ژ1،هەولێر،2009.

References

- Ali, Sebah Mosa. *Rengdanewey Chend Layeniky atasazy le Rojnamenusi Kurdida*. Erbil: Aras, Chapy yekem, 2009.
- Dizayi, Abdulwahid Mushir. *Rehendy Deroony*. Erbil: chapy yekem
- -----------. *Watasazy Wushew Ryste*. Erbil: Chapy yekem, 2010.
- Fettah Muhamed Maroof. *Zmanewany*. Bagdad: Dar ul-Hikma ,1991.
- Kerim, Mustafa Muhammed Zengena. *Reng le Zmany Kurdida*, Erbil: Chapy yekem, 2007.
-Salih Deroon Abdur-Rahman. *Economy le Astekani Zmani Kurdeda*. Erbil: Chapxaney Sayed Hashim, Chapy Yekem, 2016.
- Xefoor Mustafa. *Ferdinand du Saussure*. Erbil: ganatankarel.,2011.